

Журба Катерина Олександрівна —

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України, автор 160 одноосібних та колективних наукових праць.

Коло наукових інтересів: проблеми гуманістичної етики і моралі, моральної самосвідомості, смисложиттєвих цінностей, культури гідності, а також патріотичного виховання, формування національно-культурної ідентичності, духовності.

e-mail: katjachiginceva@meta.ua

УДК 373.5.015.31:316.42(043.3)

ДОСВІД ВИХОВАННЯ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ В УЧНІВ ОСНОВНОЇ І СТАРШОЇ ШКОЛИ В США

У статті вперше представлено досвід виховання смисложиттєвих цінностей в учнів основної та старшої школи у Сполучених Штатах Америки. Нині теоретико-методичні засади виховання смисложиттєвих цінностей в учнів основної і старшої школи в Україні залишаються малодослідженою проблемою, тоді як в Америці вони досить добре розроблені. Основна увага приділяється аналізу педагогічного досвіду США на засадах гуманістичної етики на протигагу автократичним та технократичним концепціям (J. Krishnamurti), у контексті морального виховання та Character education (H. Brimi, T. Dowd, M. Josephson, V. Peter, G. Fouts), глобального розуміння смислу життя і проблем сучасних тінейджерів (R. Paloutzian і C. Park), етичного виховання та формування у дітей етичної обізнаності, етичного та критичного мислення (R. DeHaan, L. Elder, K. Narayan, R. Paul, R. Sternberg), відхилень та деформацій у смисложиттєвій сфері (J. Kristo, T. Lickona). Більшість чинних програм з виховання смисложиттєвих цінностей школярів у США («Life promotion», «Togethertolive», «Laws of Life essay program», «Ethics inactionsaward», «Youth Ethicsin Service (YES)», «Reasoning with Ethics», «Life Planning Education») ґрунтуються на положеннях Аспенської Декларації та «Model Standards for Academic, Social, Emotional and Character Development» та спрямовані на розвиток смисложиттєвої сфери школярів, здатність ставити перед собою високу мету та досягати її моральними засобами, долати труднощі, усвідомлювати смисл життя. Досвід США засвідчує серйозне ставлення до зазначеної проблеми з боку держави і громадських організацій зі створення умов для дітей підліткового та юнацького віку з метою допомоги у розумінні себе, сутнісних сил, смислу життя через участь у різних програмах та формування необхідних життєвих компетенцій і навичок осмислення власного життя, позитивної мотивації до самоздійснення, розуміння своїх моральних потреб, прийняття зважених рішень та вибору засобів для реалізації свого покликання, життєвої програми. Участь дітей у здоров'язберігаючих, соціальних, виховних (моральних, етичних, корекційних), професійно спрямованих програмах передбачає активну позицію педагога, повагу до внутрішнього світу вихованців. Програми охоплюють дітей різних вікових груп, з різним ставленням до життя та різними проблемами смисложиттєвої сфери. Основний акцент робиться на критичному

мисленні, узгодженості своїх здібностей, задатків і потреб, здатності протистояти тиску, долати труднощі та залишатися собою за будь-яких обставин. Багаторічний досвід США з впровадження навчальних і виховних програм дає змогу формувати не лише знання й уявлення у школярів основної та старшої школи про смисл життя і смисложиттєві цінності, а й необхідні компетентності, уміння і навички, які стануть у нагоді в дорослому житті. Зазначені програми є перспективними в Україні за умови їх модифікації та адаптації до українських реалій.

Ключові слова: гуманістична етика; смисложиттєві цінності; мета життя; далекі та близькі цілі; самоактуалізація; самореалізація.

Вихованню смисложиттєвих цінностей в учнів основної та старшої школи приділяється значна увага у США, про що свідчать Аспенська декларація, «Model Standards for Academic, Social, Emotional and Character Development» і такі програми, як «Life promotion», «Togethertolive», «Laws of Life essay program», «Ethics inactionsaward», «Youth Ethicsin Service (YES)», «Reasoning with Ethics», «Life Planning Education» тощо.

Виховання смисложиттєвих цінностей у США здійснюється на основі гуманістичної етики і моралі, яка протистоїть автократичним та технократичним концепціям, спрямованим на виховання слухняної та функціональної людини. Основний акцент робиться на критичному мисленні, узгодженості своїх здібностей, задатків і потреб, здатності протистояти тиску, долати труднощі та залишатися собою за будь-яких обставин.

Увага до особистості дитини, допомога їй у розумінні себе, розширення поля життєвих смислів, власного призначення, вибору смисложиттєвих цінностей має бути в центрі уваги української педагогіки і сучасного виховання. Запит на виховання смисложиттєвих цінностей існує у всі часи і особливо загострюється у період суспільних криз, коли особистість, яка зростає, відчуває тривогу за власну самореалізацію, цінність власного життя, бажання залишити свій слід на землі. Однак попри нагальну потребу в Україні мало уваги приділяється формуванню у дітей уявлень про смисл життя, життєві цілі та перспективи, таким чином, діти залишаються сам на сам у вирішенні таких серйозних проблем. Водночас досвід США свідчить про надзвичайно серйозне ставлення до зазначеної проблеми з боку держави і громадських організацій, які створюють усі умови для дітей, щоб допомогти зрозуміти смисл життя через участь у різних програмах, де у дітей формуються необхідні життєві компетенції і навички осмислення власного життя, позитивна мотивація до самоздійснення, розуміння своїх моральних потреб та вибору засобів для реалізації життєвої програми.

Різні аспекти проблеми виховання смисложиттєвих цінностей у дітей різного віку досліджували J. Billi, H. Brimi, T. Dowd, L. Elder, L. Flint, M. Josephson, S. Forbes, G. Fouts, K. Kelly, I. Kerridge, J. Krishnamurti, J. Kristo, T. Lickona, L. Mandel, R. Martin, J. Miller, K. Mitchell, C. Myser, L. Newell, R. Paloutzian, C. Park, R. Paul, V. Peter, E. Stapleton, R. Sternberg, J. Weber, R. Williams.

Метою статті є висвітлення досвіду виховання смисложиттєвих цінностей в учнів основної та старшої школи в США.

Активний розвиток гуманістичної педагогіки та звернення до смисложиттєвої сфери припадає на 50-ті рр. XX ст., коли ідеї гуманізму почали активно втілювати у виховну практику.

Гуманістичний підхід передбачав створення умов для розвитку і саморозвитку особистості, її самоактуалізації та самореалізації, що потребувало звернення до смисложиттєвої сфери, акценті на унікальності та неповторності кожної особистості та її життєвого шляху.

Американський педагог J. Krishnamurti у 1950-х рр. дійшов висновку про необхідність формування життєвої перспективи у вихованців. У своїй критиці тогочасної американської освіти і виховання він піднімає проблеми страху, упереджень, впливу ідеології та показує залежність людини від авторитету, догм, вказівок. На думку педагога, освіта часто душить розум і серце учнів, не дає розуміння істинного смислу життя [10].

Критика J. Krishnamurti є підтвердженням того, що авторитарний стиль виховання не дає змоги вихованцям усвідомити себе суб'єктами власного життя, власного призначення та усвідомлення своєї життєвої мети. Таке виховання можливе лише на основі гуманістичних цінностей і моралі.

Вироблення смисложиттєвих цінностей у школярів в американській педагогіці здійснювалося переважно в межах морального виховання. У своїх дослідженнях американський педагог G. Fouts обґрунтовує необхідність виховання смисложиттєвих цінностей як основну задачу морального зростання. «Успішне моральне виховання ґрунтується на його відношенні до таких складних питань, як мета і сенс життя. І якщо ця мета і сенс життя визначені людиною, то мотивація і внутрішні цінності, необхідні для зміцнення моралі, придуть самі собою» [7, с. 131]. Смисложиттєва визначеність позначається на моральному здоров'ї особистості, духовному стані, стосунках з Богом, людьми, що характеризує її духовну рівновагу.

У дослідженні R. Paloutzian і С. Park (2005 р.) [16] виховання смисложиттєвих цінностей та підготовка педагогів, психологів до цього процесу ґрунтуються на глибокому розумінні проблеми. Насамперед, дослідники розрізняють глобальний сенс життя (значущість життя, вірування, цілі, суб'єктивні емоційні переживання) і сам процес формування смислу життя (інтерпретація подій, співвіднесення глобального смислу з поточною життєвою ситуацією, корекція, прийняття рішень відповідно до життєвих обставин – очікуваних чи несподіваних).

На наш погляд, цінною є думка щодо ролі смислу життя і смисложиттєвих цінностей у подоланні важких періодів життя, оцінці досягнення цілей і задоволеності життям у цілому. Автори звертають увагу на формування далеких та близьких цілей у динаміці, зважаючи і на негативні чинники, якими є хвороби, втрата близьких, зміни, які призводять до порушення глобальних цілей і втрати смислу життя і потребують його відновлення на різних рівнях. Йдеться про сенс життя у цілому, мету життя, діяльність, окрему подію, які мають значення для людини. На наш погляд, таких досліджень бракує в Україні. Їхня цінність актуалізується не лише у мирний час, а й у період військових дій, які ведуться в Україні та супроводжуються драматичними для дітей моментами.

Більшість американських педагогів (Н. Brimi, 2009; M. Josephson, V. Peter, & T. Dowd, 2001; J. Schuitema, G. Dam & W. Veugelers, 2008) [2; 17; 23] розглядають виховання смисложиттєвих цінностей як складову морального виховання чи виховання характеру (Character education). Однак серед них існують розбіжності у розумінні того, хто має спрямовувати дітей підліткового і раннього юнацького віку до осягнення смисложиттєвих цінностей – школа, церква чи батьки, оскільки жоден із зазначених соціальних інститутів наразі не справляється із цим завданням, чому є об'єктивні та суб'єктивні пояснення.

На підтримку цього положення R. Williams наводить дані Фонду захисту дітей (Children's Defence Fund) за 2003 р., за якими щодня гине троє дітей від жорстокого поводження чи через недбалість, п'ятеро підлітків щодня скоюють самогубство, восьмеро – вбивають з вогнепальної зброї, 183 дітей заарештовують за різні злочини, 381 – затримують за зловживання наркотиками, 2 104 – народжується в злиднях, 2 402 – зазнають насильства і їхніми правами нехтують, 2 811 старшокласників вживають алкоголь, 3 697 дітей народжуються у неповних сім'ях і 4 261 дитину заарештовують щодня [27].

Аналізуючи різноманітні причини негативних проявів у поведінці школярів (агресивність, алкоголізм, обман, сумнівні досягнення, маніпулювання дорослими), R. Sternberg переконаний, що вони є наслідком неухвилюваної не уваги до етичної, моральної та смисложиттєвої сфери особистості, яка зростає. Саме тому педагог обстоює необхідність формування етичного мислення у дітей на основі етичних роздумів, що допоможе учням звиріяти свої вчинки з вищими моральними цінностями. Враховуючи розмаїття релігій і конфесій, педагог виокремлює цінності, що є спільними для всіх: чесність, щирість, співчуття, взаємність («Золоте правило етики»).

На його думку, в Америці та інших країнах накопичено значний позитивний досвід такого виховання, зокрема: критичного мислення R. Paul, L. Elder (2005р.) [18], етичних

роздумів R. DeHaan, K. Narayan (2007) [4], етичної обізнаності J. Weber (1993) [26], ефективного впровадження різних способів етичного виховання С. Myser, I. Kerridge, K. Mitchell (1995) [22]. Водночас R. Sternberg звертає увагу на те, що в деяких випадках було досягнуто нетривалий ефект, який він пояснює різними життєвими чи професійними обставинами.

Він переконаний: в етичних роздумах про смисложиттєві цінності найбільш ефективним є метод case-study, що допомагає навчитися міркувати та застосовувати моральні принципи на практиці. Учні мають уміти протистояти тиску, за різних обставин мислити і поводитися етично, досягати мети лише моральними засобами. Модель такої етичної поведінки, за R. Sternberg, складається з наступних етапів:

- 1) визначення ситуації, на яку потрібно реагувати;
- 2) усвідомлення її етичного виміру;
- 3) виявлення її значення для себе;
- 4) дотримання особистісної відповідальності;
- 5) вибір етичного правила, що відповідає зазначеній ситуації;
- 6) аналіз морально-етичних принципів та правил, які також можна використати в зазначеній ситуації;
- 7) підготовка та налаштування до можливої протидії;
- 8) дія [21].

Схожих поглядів дотримувався і J. Kristo. На його думку, проблеми з деформацією смисложиттєвої сфери учнів основної та старшої школи криються у площині морального виховання та відсутності чи несформованості цінностей. Працюючи з неповнолітніми, J. Kristo дійшов висновку, що діти вимагають від інших поваги їхньої гідності, навіть не маючи уявлення, що це таке. Він висловив припущення, що моральне виховання та формування цінностей у школярів дасть змогу знизити їх ризики у житті та вирішити чимало проблем. Цінною для нашого дослідження видається наступна думка: «Якщо молодь не навчати моралі, вона ніколи не зможе отримати вірне уявлення про справжні цінності і не буде здатна впоратися чи уникнути питань, які виникають у житті» [11, с. 8]. Моральне виховання здатне не лише навчити дітей протистояти тиску, спокусам, а й вірно обирати мету і засоби її досягнення. Правильне уявлення про цінності допоможе дітям не лише виробити власні цінності, а й правильно виявляти їх стосовно інших, оскільки спотворене уявлення про цінності та їх прояв у реальному житті можуть призвести до драматичних наслідків.

У своїй педагогічній практиці Т. Lickona також вважає моральне виховання пріоритетним у залученні молоді до смисложиттєвих цінностей, навіть якщо є якісь відхилення у поведінці.

На переконання педагога, моральне виховання охоплює когнітивну, афективну і поведінкову складову. «Добре вихована особистість знає, що таке добре, бажає добра і творить добро. Школи повинні допомогти дітям зрозуміти основні цінності відповідно до віку, щоб потім діти могли діяти відповідно до них у власному житті» [13, с. 9].

У своєму аналізі педагогічної практики Т. Lickona зупиняється на такій формі роботи, як читання та обговорення історій за McGuffey Reader, в яких знаходили місце чесноти і героїзм. Ці історії вчили дітей за будь-яких обставин діяти гідно, добиватися мети тільки моральними засобами [12].

Правильно розставлені акценти і увага до прояву цінностей, підкріплення схвалюваної поведінки орієнтують підлітків і юнаків на закріплення таких патернів поведінки, які необхідні як для життя у суспільстві, так і в досягненні життєвої мети та виробленні власних смисложиттєвих цінностей.

Таким чином, основною тенденцією в розвитку цього напрямку педагогічних досліджень є пошук і розробка виховних методик, які б допомагали кращому розумінню зростаючої особистості себе, власних почуттів, сприяли би гармонізації стосунків з оточуючими та вияву ціннісного ставлення до них.

Наразі теоретико-методичні засади виховання смисложиттєвих цінностей в учнів основної та старшої школи в Україні залишаються малодослідженою проблемою, тоді як в Америці вони досить добре розроблені.

За концептуальним положенням Програми «Life promotion» або просування життя «Together to live», яка набула популярності в Канаді та в Австралії, кожна молода особистість має знайти свій шлях до осмисленого життя. Це дало підстави розглядати кожну особистість як неповторну, з унікальними можливостями, здібностями та потенціалом, зі своїми уявленнями щодо власного призначення, місця у соціумі, шляхів самореалізації, попри труднощі та випробування, які доведеться долати.

Програма не стільки акцентує увагу на зниженні рівня суїцидів, скільки на формуванні смислу життя, мети, надії на краще, усвідомлення своєї причетності та значущості у житті [8; 25].

Зокрема, у програмі акцентується увага на смисложиттєвих цінностях, які обирає молодь, прагнення відчувати свою потрібність, віднайти своє місце у житті, визначити мету життя, що допоможе боротися з різними ризиками, труднощами, проблемами, які стоять перед молодими людьми та гартують їх.

У липні 1992 р. Інститутом етики Джозефсона (штат Колорадо) на Самміті було прийнято Аспенську декларацію (The Aspen Declaration on Character Education, 1992), де визначено пріоритетні етичні цінності, які стали основою програм навчання і виховання особистості, що зростає: «The Six Pillars of Character» («Шість стовпів характеру») і «Pursuing Victory With Honor» («Досягнення перемоги з честю») (1996 р.). Серед найважливіших цінностей було зазначено такі: надійність (чесність, цілісність, дотримання слова, лояльність), повага (доброчесність, ввічливість, порядність, гідність та автономія, толерантність та прийняття), відповідальність (підзвітність, прагнення до досконалості, самообмеження), справедливість (активність, неупередженість, зростання), турбота (співчутливість, доброзичливість, щедрість, подільчивість), громадянство (повага до закону, внесок у загальну справу, спільне благо, захист довкілля, верховенство права).

Умовами, що забезпечують ефективність програм, є такі: серйозні рішення; визнання важливих рішень; добрі рішення – етичні й ефективні; дисципліна; зацікавленість.

Для практичного вирішення смисложиттєвих питань доцільними вважаються запропоновані розробниками програм сім кроків для кращих рішень, де рекомендується: зупинитися та подумати; зрозуміти цілі; проаналізувати факти; розробити варіанти; передбачити наслідки; здійснити вибір; провести моніторинг і побачити зміни.

Нині процес виховання за розробленими програмами охоплює 8 млн. дітей та батьків у всьому світі, до якого могла б долучитися й Україна, що наразі входить до десятки країн з найвищим рівнем суїцидів серед підлітків. Така робота дала би змогу знизити психологічну напругу та рівень смисложиттєвої кризи серед учнів основної та старшої школи, які складають основну групу ризику.

У 2014 р. в межах зазначеної Декларації М. Josephson було розроблено «Model Standards for Academic, Social, Emotional and Character Development» («Типові стандарти для академічного, соціального, емоційного та особистісного розвитку»), де представлено дорожню карту для педагогів з комплексної моделі особистісного розвитку учнів [9].

Американською освітньою організацією, Школою етичної освіти (The School of Ethical Education (SEE)) у штаті Коннектикут, було розроблено низку програм для учнів і педагогів, що ставили за мету розвиток смисложиттєвої сфери у підростаючого покоління. Однією з найпопулярніших програм, яка діє понад 17 років, є Laws of Life essay program (Програма есе Законів Життя) для учнів 5–12 класів. Участь у програмі передбачає написання есе про смисложиттєві цінності, принципи та ідеали, якими учні послуговуватимуться у дорослому житті. Серед цінностей найбільш значущими визначаються любов, відданість, наполегливість, чесність, гідність, мужність. Смисложиттєві цінності розглядаються як найважливіші у житті людини, тобто такі, що є важливішими за релігію, культуру, національні

межі, які відіграють життєстверджувальну роль. Зазначена програма не лише привертає увагу до важливих проблем юнаків і підлітків, а й мотивує усіх суб'єктів виховного процесу до розвитку власної смисложиттєвої сфери, чіткого визначення та усвідомлення значущості в особистому житті конкретних смисложиттєвих цінностей, що можна було б запровадити і в Україні.

Наступні програми «Ethics in actions award» (Етика в дії), «Youth Ethics in Service (YES)» (Молодіжна етика у сфері обслуговування) та «Reasoning with Ethics» (Роздуми з Етикою) [3; 20] утверджують етику і мораль в особистому житті, навчальному закладі. Програми розроблені таким чином, що їх можна використовувати в навчальному процесі та в позаурочній діяльності (під час обговорення в класі, на уроках, у процесі написання есе, аналізу соціальних, етичних та здоров'язберігаючих проблем) з використанням різних інноваційних методик. Проекти, в яких беруть участь і діти, і вчителі, спрямовані на досягнення успіху, розвиток особистості та критичного мислення. У програмах акцент робиться на такі цінності, як справедливість, гідність, відповідальність, турбота, чесність, ввічливість, громадянськість та «Золоте правило етики».

Зокрема, у програмі «Reasoning with Ethics» методика роботи з дітьми містить такі положення:

- 1) визнання етичної проблеми;
- 2) яким чином використовувати етичні цінності, і що має робити моральна особистість;
- 3) вияв та протидія раціоналізації з метою забезпечення етичних дій;
- 4) формування навичок моральної ефективності, необхідних для забезпечення моральної поведінки.

Свою ефективність на практиці підтвердила американська програма «Life Planning Education», що набула поширення в США та Європі, зокрема в Португалії («Adolescência Administrando o Futuro»), Іспанії («Cómo Planear Mi Vida») та Польщі («Edukacja Bez Tabu»). Програму адресовано молоді, де увага приділяється проблемам здоров'я, сексуальності. Однак на рівні з цими проблемами піднімається питання формування життєвої компетенції, вироблення власних смисложиттєвих цінностей, ставлення до себе, планування свого життя і майбутнього. Правильно розставлені акценти дають змогу юнакам і юнкам замислитися над такими важливими питаннями, як «Хто я і що я можу зробити?», «Які мої цінності?», «Які мої цілі?», «Як я можу приймати правильні рішення?» і сформулювати уявлення про самоцінність людської особистості, її свободи, права, обов'язки, глибинний сенс цінностей, взаємозв'язок між смисложиттєвими цінностями та поведінкою, прийняття цінностей інших людей, життєву мету і цілі (короткотермінові та довгострокові), процес їх постановки та досягнення, взаємозв'язок життєвих планів з моральними рішеннями та моральним вибором, про наслідки різних рішень, що є важливим у вихованні смисложиттєвих цінностей у особистості, що зростає. Зазначена програма добре відома в Україні вузькому колу фахівців, однак наразі здебільшого впроваджуються у педагогічну практику лише ті положення, які стосуються майбутньої професійної діяльності, тоді як смисложиттєвий аспект залишається поза увагою.

Визнаними в Америці за останні десятиліття є холистичні програми (Holistic education), спрямовані на формування цілісної особистості, її самоактуалізації, визначення смислу життя через ставлення до інших людей, суспільства, природи. В основі таких програм – ідеї D. Grinberg, A. Maslow, M. Montessori, R. Steiner. Публічне обговорення концептуальних положень холистичних програм здійснювалося у різні роки на шпальтах американського журналу «Encounter. Education for Meaning and Social Justice» J. Miller [15] та R. Martin [14], які дійшли згоди, що таке виховання характеризує увага до вибору життєвих цінностей, мети, методів навчання і виховання.

Перевагою зазначених програм є бажання охопити, розширити та інтегрувати різні смислові рівні особистості з опорою на її життєвий досвід. Сформульовані R. Martin та

S. Forbes [6] ідеї граничності, на наш погляд, могли би бути використаними в українській педагогіці як такі, що спонукають особистість до:

- вироблення смисложиттєвих цінностей у непростих життєвих ситуаціях, долаючи труднощі та проблеми;
- самоактуалізації, коли людина прагне досягти у житті всього, що тільки можливо;
- невизначеності як відсутності межі у своєму саморозвитку та самоудосконаленні, руху до вищих цінностей.

У зазначених програмах виховання смисложиттєвих цінностей здійснюється на основі позитивного самоставлення, самовладання, самопізнання, визначення свого життєвого шляху, соціальної адаптації, розвитку моральних цінностей, таких як гідність, свобода.

Важливою особливістю програм є те, що вони охоплюють не лише дітей, а й дорослих. Такі програми дають можливість формувати відповідальну поведінку та необхідні навички взаємодії з дітьми. Однією з таких програм є «Education in Adult Basic Training Programs» («Навчання дорослих за базовою тренінговою програмою»), розроблена американськими ученими L. Flint, J. Billi, K. Kelly, L. Mandel, L. Newell, E. Stapleton, що знайшла широку підтримку та упровадження у Державному університеті Нью-Йорка, Массачусетському університеті, Університеті Тафтса, Американському національному Червоному Хресті. Зазначену програму було розроблено для людей з ризикованою поведінкою, де особливу увагу звернено на мотивацію, поведінку в надзвичайних ситуаціях. Основний акцент у програмі робиться на тому, як змінити стиль життя, правильно поставити перед собою мету та досягти успіху. Важливим напрямом Програми є не лише опора на життєвий досвід, а й підготовка особистості до вирішення життєвих проблем через самовизначення та прагнення особистості щось змінити у своєму житті та подолання таких бар'єрів, як страх, тривожність, почуття вини тощо. Особливістю програми є її практична спрямованість на спасіння життя і допомогу в екстремальних ситуаціях, однак низка її положень, на наш погляд, є важливою у вихованні смисложиттєвих цінностей, уміння орієнтуватися у різних життєвих ситуаціях і не залишатися осторонь чужих проблем, усвідомленні цінності власного та чужого життя [5].

Таким чином, педагогічний досвід США у вихованні смисложиттєвих цінностей в учнів основної та старшої школи є суттєвим внеском у світову педагогіку, оскільки американські програми, спрямовані на виховання смисложиттєвих цінностей, є популярними у країнах ЄС та Сходу і на практиці засвідчили свою ефективність, пройшли апробацію та залишаються актуальними в сучасних умовах. Багаторічний досвід США із впровадження навчальних і виховних програм дає змогу формувати не лише знання і уявлення у школярів основної та старшої школи про смисл життя і смисложиттєві цінності, а й необхідні компетентності, уміння та навички, які стануть у нагоді в дорослому житті. Зазначені програми є перспективними в Україні за умови їх модифікації та адаптації до українських реалій.

Використані джерела

1. Aspen Declaration on Character Education, 1992. – Colorado: Josephson Institute of Ethics. Retrieved from http://worldcatlibraries.org/registry/gateway?version1.0&url_ver=Z39.88-2004&rft_val_fmt=info:ofi/fmt:kev:mtx:journal&title=Aspen+Declaration+on+Character+Education&title=ETHICS:+EASIER+SAID+THAN+DONE+&volume=&issue=&page=64&date=1992&au=
2. Brimi H. Academic instructors or moral guides? Moral education in America and the teacher's dilemma / H. Brimi // *A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*. – 2009. – V.82. – No 3. – P. 125–130.
3. Connecticut's Laws of Life Essay Program: Handbook 2016–2017. Celebrating 17 Years!, 2016. – New Haven: The School for Ethical Education.
4. DeHaan R. Education for innovation / DeHaan, R., & Narayan, K., (eds.), 2007. – Rotterdam, Netherlands: Sense Publishers.
5. Education in adult basic life support training programs / [L. Flint, J. Billi, K. Kelly, L. Mandel, L. Newell & E. Stapleton]. – *Ann Emerg Med*. – 1993. – No. 22. – 468–474.

6. Forbes S. H. What Holistic Education Claims About Itself: An Analysis of Holistic Schools Literature / Forbes, S. H. & Martin // Report presented to the Wholistic Education SIG at the American Education Research Association annual conference, 2004. – San Diego, CA. Retrieved: <http://www.holistic-education.net/articles/research04pdf>.
7. Fouts G. T. Education for Moral Living; Guidelines for School Programs / Gregory Fouts // Матеріали симпозиуму про впровадження реформ в середню освіту (19–21 травня, 1993 р.) / МОН України. – К., 1993. – С. 130–142.
8. Fromboise, T. D. The Zuni life skills development program: A school / community-based suicide prevention intervention / Fromboise, T. D. & Lewis, H. A. *Suicide and Life-Threatening Behavior*. – 2008. – № 38(3). – P. 343–353.
9. Josephson M. Model Standards for Academic, Social, Emotional and Character Development. *Critical Educational Outcomes* / Josephson M. – 2014. Colorado: Josephson Institute of Ethics.
10. Krishnamurti, J. *Education and Significance of Life* / Krishnamurti, J. – New York: Harper & Brother Publisher, 1953.
11. Kristo, J. The Importance of Values in Schools: Implementing Character Education / Kristo, J. – Winona State University-Rochester Center, 2013 // Retrieved in February 2015, 11.45 a.m. from <http://www.libgen.org/>
12. Lickona, T. *Education for character: How our schools can teach respect and responsibility* / Lickona, T. – New York: Bantams Books, 1991.
13. Lickona, T. The return of character education / Lickona, T. // *Educational Leadership*. – 1993. – No. 51(3). – P. 6–11.
14. Martin, R. A. *Alternatives in Education: An Exploration of Learner-Centered, Progressive, and Holistic Education* / Martin, R. A. // Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association. – New Orleans, LA, (April 1–5), 2002.
15. Miller, J. *The Holistic Curriculum* / Miller, J. – Toronto, Canada: Ontario Institute for Studies in Education Press, 1996.
16. Paloutzian, R.F. *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* / Paloutzian, R.F. & Park, C.L. – New York: The Guilford Press, 2005.
17. *Parenting to Build Character in Your Teen* / [Josephson, M., Peter, V., & Dowd, T.]. – Nebraska: Boys Town Press, 2001.
18. Paul, R. *Critical thinking: Tools for taking charge of your learning and your life* / Paul, R., & Elder L. – 2nd ed. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall, 2005.
19. *Pursuing Victory With Honor. Code of Conduct for Parents / Guardians*. Colorado: Josephson Institute of Ethics, 1996 // Retrieved from <http://www.d2ct263enury6r.cloudfront.net>
20. SEE. *The School for Ethical Education. 11th Annual Character Celebration. Celebration Ethics in action «Ethics in action creates Character»*. (Wednesday May 3, 2017). New Haven: CT, 2017.
21. Sternberg R. J. Teaching for Ethical Reasoning in Liberal Education/ Sternberg R. J. // *Liberal Education*. – 2010. – Vol.96, No.3. – S.32–37.
22. Teaching clinical ethics as a professional skill: bridging the gap between knowledge about ethics and its use in clinical practice / [Myser, C., Kerridge, I. H. & Mitchell, K. R.] // *Journal of Medical Ethics*. – 1995. – 21 (2). – P. 97–103.
23. Teaching strategies of moral education: A review / [Schuitema, J., Dam, G., & Veugelers, W.] *Journal of Curriculum Studies*. – 2008. – No. 40. – P. 69–89.
24. *The Six Pillars of Character Education*. – Colorado : Josephson Institute of Ethics, 2010 // Retrieved from <http://www.http://charactercounts.org/>
25. Tighe, J. *Alive and kicking goals!: preliminary findings from a Kimberley suicide prevention program* / Tighe, J., & McKay, K. *Advances in Mental Health*. – 2012. – No. 10 (3). – P. 240–245.
26. Weber, J. Exploring the relationship between personal values and moral reasoning / Weber, J. – *Human Relations*. – 1993. – No. 46 (4). – P. 435–63.
27. Williams, R. *Public Relations and Advocacy: Promoting the Role of the School Counselor*, 2003 Retrieved March 24, 2009 from <http://www.schoolcounselor.org>

Журба К. А., кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник лаборатории общественного и морального воспитания Института проблем воспитания НАПН Украины

ОПЫТ ВОСПИТАНИЯ СМЫСЛОЖИЗНЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ У УЧАЩИХСЯ ОСНОВНОЙ И СТАРШЕЙ ШКОЛЫ В США

В статье впервые представлен опыт воспитания смысложизненных ценностей у учащихся основной и старшей школы в Соединенных Штатах Америки. На сегодняшний день теоретико-методические основы воспитания смысложизненных ценностей у учащихся основной и старшей школы в Украине остаются малоисследованной проблемой, тогда как в Америке они достаточно хорошо разработаны. Основное внимание уделяется анализу педагогического опыта США на основе гуманистической этики в противовес авторитарным и технократическим концепциям (J. Krishnamurti), в контексте нравственного воспитания и Character education (H. Brimi T. Dowd, M. Josephson, V. Peter, G. Fouts), глобального понимания смысла жизни и проблем современных тинейджеров (R. Paloutzian и С. Park), нравственного воспитания и формирования у детей этической осведомленности, этического и критического мышления (R. DeHaan, L. Elder, K. Narayan, R. Paul, R. Sternberg), отклонений и деформаций в смысложизненной сфере (J. Kristo, T. Lickona). Большинство действующих программ по воспитанию смысложизненных ценностей школьников в США («Life promotion», «Together to live», «Laws of Life essay program», «Ethics in actions award», «Youth Ethics in Service (YES)», «Reasoning with Ethics») основываются на положениях Аспенской Декларации и «Model Standards for Academic, Social, Emotional and Character Development» и направлены на развитие смысложизненной сферы школьников, способность ставить перед собой высокую цель и достигать ее нравственными средствами, преодолевать трудности, осознавать смысл жизни. Опыт США показывает серьезное отношение к данной проблеме со стороны государства и общественных организаций по созданию условий для детей подросткового и юношеского возраста, с целью помощи в понимании себя, сущностных сил, смысла жизни через участие в различных программах и формирования необходимых жизненных компетенций и навыков осмысления собственной жизни, положительной мотивации к самореализации, понимания своих нравственных потребностей, принятия взвешенных решений и выбора средств для реализации своего призвания жизненной программы.

Участие детей в здоровьесберегающих, социальных, воспитательных (нравственных, этических, коррекционных) профессионально направленных программах предусматривает активную позицию педагога, уважение к внутреннему миру воспитанников. Программы охватывают детей разных возрастных групп, с разным отношением к жизни и разными проблемами в смысложизненной сфере. Основной акцент делается на критическом мышлении, согласованности своих способностей, задатков и потребностей, способности противостоять давлению, преодолевать трудности и оставаться собой при любых обстоятельствах. Многолетний опыт США по внедрению учебных и воспитательных программ позволяет формировать не только знания и представления у школьников основной и старшей школы о смысле жизни и смысложизненных ценностях, но и необходимые компетентности, умения и навыки, которые пригодятся во взрослой жизни. Указанные программы являются перспективными в Украине при условии их модификации и адаптации к украинским реалиям.

Ключевые слова: гуманистическая этика; смысложизненные ценности; цель жизни; далекие и близкие цели; самоактуализация; самореализация.

Zhurba K., Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D.), Senior Research Officer, Leading Researcher at the Laboratory of Civil and Moral Education of the Institute of Educational Problems of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

EXPERIENCE OF RAISING MEANING OF LIFE VALUES IN SECONDARY AND HIGH SCHOOL STUDENTS IN THE USA

The article presents for the first time the experience of raising meaning of life values in secondary and high school students in the United States of America. Today, the theoretical and methodological principles of raising the meaning of life values in secondary and high school students in Ukraine remain a poorly-studied problem, while in America they are well developed. The main attention is paid to the analysis of the US pedagogical experience on the basis of humanistic ethics, in contrast to autocratic and technocratic concepts (J. Krishnamurti), in the context of moral education and character education (H. Brimi T. Dowd, M. Josephson, V. Peter, Fouts), global understanding of the meaning of life and the problems of modern teenagers (R. Paloutzian and C. Park), ethical education and raising children in ethical awareness, ethical and critical thinking (R. DeHaan, L. Elder, K. Narayan, R. Paul, R. Sternberg), deviations and deformations in the sphere of life (J. Kristo, T. Lickona). Most of the current programs to raise the meaning of life in the United States are: Life promotion, “Togethertolive”, “Laws of Life essay program”, “Ethics inactionsaward”, “YouthEthicsinService (YES)”, “ReasoningwithEthics”, “Life Planning Education” based on the provisions of the Aspen Declaration and Model Standards for Academic, Social, Emotional and Character Development and aimed at the development of the student’s sphere of life, the ability to set a high goal and achieve it with moral means, overcome difficulties, and realize the meaning of life. The US experience shows a serious attitude towards this problem by the state and civic organizations to create conditions for teenage and youth children, in order to help them understand themselves, the essential forces, the meaning of life through participation in different programs, and the formation of the necessary vital competencies and skills to understand their own life, positive motivation for self-realization, understanding of their moral needs, making informed decisions and choosing means to fulfill their vocation of life program. Participation of children in health-saving, social, educational (moral, ethical, corrective) professionally directed programs involves the active role of the teacher and respect for the inner world of the pupils. The programs cover children of different age groups, different attitudes towards life and various problems in the life-long dimension. The main emphasis is on critical thinking, the coherence of their abilities, desires and needs, the ability to withstand pressure, overcome difficulties and remain in any circumstances. Many years of experience in the United States in introducing educational programs can form not only knowledge and notion of pupils in secondary and high school about the meaning of life, but also the necessary competences, skills that will be useful in adult life. These programs are promising in Ukraine, subject to their modification and adaptation to Ukrainian realities.

Keywords: humanistic ethics; values of meaning of life; purpose of life; far and near goals; actual actualization; self-actualization.